

Twee tochten naar Zuid-Frankrijk in 1996

HANS DEKKER

Summary

The author visited the southern part of France during the last week of February and from the 27th of April until the 4th of May 1996. He gives a survey of the observed species. He deals with *Ophrys fusca*, which occurs here in a large-flowered form, with *O. sphegodes*, which differs from the normal type, and with *O. aurelia*. In the department of Gard *O. holoserica* was observed for the first time.

Zusammenfassung

Der Autor besuchte Südfrankreich vom 24. Februar bis zum 1. März und vom 27. April bis zum 4. Mai 1996. Er gibt eine Übersicht der gefundenen Arten. Dabei geht er tiefer auf *Ophrys fusca* ein, die hier in einer großblütigen Form vorkommt, auf *O. sphegodes*, die vom normalen Typ abweicht und auf *O. aurelia*. Im Departement Gard wurde zum ersten Mal *O. holoserica* gefunden.

Inleiding

In de winter en het voorjaar van 1996 hebben mijn gezin en ik twee keer een korte vakantie gehouden in Zuid-Frankrijk. Het eerste bezoek vond plaats in de krokusvakantie in de periode van 24 februari tot en met 1 maart. In deze periode werd een gebied rond La Ciotat aan de kust van het departement Bouches-du-Rhône bezocht. De tweede reis had het departement Gard als reisdoel. Hier werd gekampeerd bij Collias in de periode van 27 april tot en met 4 mei. In beide vakanties werd uitgebreid naar orchideeën gezocht. De weerslag van deze pogingen wordt in dit artikel belicht.

Bouches-du-Rhône/Var

In deze vakantie in februari werd vanuit een appartement aan het strand van La Ciotat de omgeving uitgebreid onderzocht. La Ciotat ligt ongeveer 30 kilometer oostelijk van Marseille, direct aan de kust. De stad is in deze eeuw van een klein vissersplaatsje uitgegroeid tot een belangrijke haven en tot een scheepsbouwcentrum. Door de recessie is deze industrie in elkaar geklapt. Momenteel leven stad en omgeving voornamelijk van het toerisme.

De omgeving bestaat voornamelijk uit kalkhoudende gesteenten. Tussen La Ciotat en Cassis ligt een klein gebergte met de hoogste klifkust van Frankrijk. De rotsen rijzen tot 400 meter hoog uit zee op. Dit gebied bestaat uit het zogenaamde puddinggesteente, een conglomeraat van ronde keien en ijzerhoudende zanden. Ten westen van Cassis liggen de Calanques, een rotskust met diepe, fjordachtige inhammen. Dit gebied van blinkend witte kalksteen is één van de grootste attracties hier. Het is een wonderbaarlijk mooi, ruig en rustig natuurgebied op steenworp afstand van de wereldstad Marseille.

Buiten de geurbaniseerde gebieden wordt het heuvelland ingenomen door bossen, garigue, maquis en landbouwgebieden. Wijnbouw, olijfboomgaarden en akkerbouw zijn de voornaamste bronnen van bestaan in de landbouw.

Onze zoektochten richtten zich vooral op de dicht bij de kust liggende heuvels tussen St. Cyr-sur-Mer (Var) en Marseille. In dit gebied werden geschikt geachte locaties met de auto, de fiets of te voet bezocht. In totaal werden 11 vindplaatsen met bloeiende orchideeën genoteerd.

In een nog winterse periode op de overgang van februari naar maart mag natuurlijk nog niet veel van de orchideeënflora worden verwacht. Het voorjaar is in deze streken dan nog maar net be-

linksboven:
Ophrys sphe-
godes, Cas-
sis, 3-1996
(H. Dekker)

rechtsboven:
Ophrys aure-
lia, Le Pin,
Gard, 5-1996
(H. Dekker)

linksonder:
Limodorum
abortivum var.
rubrum, 11-5-
1988, Türkei:
YalaDağı
(Hatay),
(C.A.J.
Kreutz); siehe
Seite 74

rechtsonder:
Ophrys splen-
dida, afwij-
kende vorm,
Cabrières,
Gard, 5-1996
(H. Dekker)

gonnen. Het weer kan nog behoorlijk wisselvallig zijn. In de week dat wij er waren, was het gedeeltelijk kil en zeer regenachtig en gedeeltelijk praktisch zomers met blauwe luchten en aangename temperaturen. De flora was laat op gang gekomen door een zeer regenrijke en koude winter. Sommige soorten planten bloeiden een maand later dan normaal. Ook de orchideeënflora kwam vrij laat op gang. Dit was goed te zien aan de bloei van *Barlia robertiana*. Tegen eind februari kwam de bloei net op gang, terwijl deze vroegst bloeiende soort vaak al in januari volop bloeit (Dekker 1996). In totaal werden 11 soorten gevonden, waarvan vier in bloei.

Van een aantal planten werd de exacte soortnaam niet vastgesteld omdat de soortnaam niet aan de rozet kon worden afgeleid. Van de soort die in de tabel als *Ophrys spec.* staat aangegeven, vermoed ik dat het gaat om *Ophrys splendida*. In een terrein bij St. Cyr-sur-Mer had ik in 1986 al eens *O. splendida* waargenomen. Deze soort is in Zuid-Frankrijk niet zeldzaam. Nu stonden in dit terrein veel prille *Ophrys*-rozetten. Over enkele soorten zijn meer gegevens te melden.

Barlia robertiana

Barlia robertiana is in de beschreven omgeving bijzonder talrijk. Werkelijk overal werd deze soort aangetroffen, bijvoorbeeld tot diep in woonwijken waar de soort in de berm en in tuinen stond. In de nog pril groene bermen valt de robuuste soort snel

op. Ook in de gebieden die vooral met struikgewas of grassen zijn begroeid, zijn de kleurige planten gemakkelijk te zien. De kleur van de bloemen van *B. robertiana* liep uiteen van bijna wit tot aan diep-paars. De Nederlandse naam Hyacintorchis bleek bijzonder toepasselijk, aangezien de planten net zo opvallend zijn als hyacinten in het voorjaar in Nederland.

Ophrys arachnitiformis

Ophrys arachnitiformis begon op 1 maart net de eerste bloemen te openen. Ook aan deze soort is af te meten, dat het voorjaar laat begon. Normaal kan deze soort in februari volop worden waargenomen. De gevonden planten beantwoorden aan het type. Het bloemdek was niet groen zoals bij *O. sphegodes*, maar wit tot roze. De lip was klein en voorzien van een eenvoudig H-vormige tekening. Mijn inschatting was dat, gezien de vele planten met alleen nog maar knoppen, deze soort in ieder geval bij Cassis algemeen voorkomt.

Ophrys 'fusca'

Op tal van plaatsen bloeide een vertegenwoordiger van het *Ophrys fusca*-complex al optimaal. Sommige planten waren eind februari al over hun hoogtepunt heen. Planten die iets meer beschaduwde stonden, begonnen net te bloeien. *O. fusca* komt hier voor in een grootbloemige vorm. De stand van de lip varieert van horizontaal tot licht naar beneden gebogen. De lip is van een zeer smal geel randje voorzien. De tekening is licht-bruin tot donkergrijs met een witte tot lichtbruine omlijsting. Aan de basis van de lip bevinden zich twee weinig geprononceerde lijsten. De zijlobben zijn van de middenlob gescheiden door vrij diep ingesneden inhammen. De zijlobben zijn enigszins naar onder en naar binnen gevouwen. Een aantal gemeten waarden van de planten staan in onderstaande tabel.

Door Devillers en Devillers-Terschuren is in 1994 een nieuwe vorm van *Ophrys fusca* beschreven als *O. lupercalis*. Deze 'kleine' soort is beschreven van de Languedoc-Roussillon. De bloeitijd valt samen met de carnavalstijd in februari. Een aantal beschreven kenmerken, gemeten waarden en de

Tabel 1. Overzicht gevonden soorten

Soort	Stadium
<i>Anacamptis pyramidalis</i>	rozet
<i>Barlia robertiana</i>	bloei
<i>Ophrys arachnitiformis</i>	begin bloei
<i>Ophrys 'fusca'</i>	bloei
<i>Ophrys lutea</i> ssp. <i>lutea</i>	knop
<i>Ophrys spec.</i>	rozet
<i>Ophrys 'sphegodes'</i>	begin bloei
<i>Orchis morio</i>	rozet
<i>Orchis spec.</i>	rozet
<i>Platanthera spec.</i>	rozet
<i>Serapias spec.</i>	rozet

Tabel 2. *Ophrys fusca*; gemeten waarden

Kenmerk	Gemeten waarden (n=5)
Hoogte	15 cm
Aantal bloemen	6
Lip, lengte	15 mm
Lip, breedte	11 mm
Lip, lengte tekening	8 mm
Sepalen, lengte	12 mm
Sepalen, breedte	5,5 mm
Petalen, lengte	5,5 mm
Petalen, breedte	1,5 mm

vroege bloeitijd komen overeen met deze nieuwe kleine soort. Toch is een relativerend woord op zijn plaats. Binnen de groep *O. fusca* komen veel variaties voor. Zo bloeien in Zuid-Frankrijk later in het jaar -april, mei- exemplaren van de *O. fusca*-groep, die voor een deel dezelfde kenmerken hebben, b.v. de lipgrootte, stand van de bloemen en kleur. Tussen veel van de recentelijk nieuw beschreven 'soorten' uit het *O. fusca*-complex zijn de verschillen dermate klein, dat de 'soorten' in het veld moeilijk te determineren zijn. Dit wordt nog eens extra bemoeilijkt doordat de variatie binnen één populatie groot kan zijn. Om tot een goede afbakening van soorten binnen het *O. fusca*-complex in Zuid-Frankrijk te komen, is meer onderzoek nodig. Vooral onderzoek naar de bestuivers, zoals door Paulus en Gack wordt uitgevoerd, kan meer licht op deze moeilijke groep werpen. Een alternatief is om voorlopig alleen de zonder problemen te determineren soorten te hanteren. Dit zou betekenen dat er drie soorten binnen het *O. fusca*-complex in Zuid-Frankrijk voorkomen, namelijk *O. fusca*, *O. vasconica* en *O. funerea*. Bij deze indeling behoren alle niet tot *O. vasconica* en *funerea* behorende planten tot *O. fusca*.

Ophrys sphegodes

Tijdens de laatste dag van ons verblijf vonden we bloeiende exemplaren van *Ophrys sphegodes*. Op een aantal plaatsen waren ons al wel de vele rozetten van *Ophrys*-planten opgevallen, die soms al duidelijk knoppen hadden en over niet al te lange tijd zouden gaan bloeien. Op de bodem van een op het zuiden gerichte groeve bij Cassis von-

den we dan uiteindelijk bloeiende *O. sphegodes*. De bloemen waren opvallend anders dan bij de in Midden-Europa voorkomende planten. De lip was groot en vrij rond, vrijwel zonder bultjes en met een opvallende gele rand rond de lip. De bloemkleur was warm roodbruin. De tekening op de lip was vrij complex, soms schildvormig, soms H-vormig. De tekening was omzoomd met een witte rand. De lip had een zeer klein, maar duidelijk zichtbaar aanhangsel. De petalen waren breed en enigszins tweekleurig, van olijfgroen tot licht roodbruin. De randen waren enigszins gegolfd. De sepalen waren lichtgroen van kleur. Een aantal gevonden waarden is vermeld in tabel 3.

De gevonden planten behoren overduidelijk tot het *Ophrys sphegodes*-complex, maar wijken af van 'normale' *sphegodes*-planten, zoals die b.v. later in het voorjaar in Midden-Frankrijk gevonden worden. Afwijkingen zijn o.a. het duidelijke aanhangsel, de roodbruine kleur van de lip, de complexe tekening, de brede gele rand langs de lip en de brede gegolfde petalen. De door Delforge (1994) naar voren geschoven *O. passionensis* is het waarschijnlijk niet, o.a. vanwege de bloeitijd (te vroeg), het ontbreken van duidelijke bultjes op de lip, de afwijkende lipkleur (warmrood i.p.v. donkerbruin tot bijna zwart) en de afwijkende dimensies van de petalen en sepalen.

De planten vertonen kenmerken van *Ophrys provincialis*, zoals de brede petalen, de lipkleur en de lipgrootte. De tekening was echter niet van een duidelijke '*provincialis*'. Ook de bloeitijd wees er

Tabel 3. *Ophrys sphegodes*; gemeten waarden

Kenmerk	Gemeten waarde (n=2)
Hoogte	16,5 cm
Aantal bloemen	4,5
Lip lengte	12 mm
Lip breedte	14 mm
Lip lengte tekening	6 mm
Lip lengte aanhangsel	1 mm
Lip breedte gele rand	1,75 mm
Sepalen lengte	12 mm
Sepalen breedte	3,75 mm
Petalen lengte	5,5 mm
Petalen breedte	3,75 mm

Kustlandschap tussen Marseille en La Ciotat: de Callanques (2-96)

niet op, aangezien *O. provincialis* overwegend veel later bloeit, van eind maart tot eind mei, al naar gelang de hoogteligging. Toch lijken de planten habitueel dicht bij *Ophrys provincialis* te staan. Het zou een lokale vroegbloeiende variant van deze soort kunnen zijn. *Ophrys sphegodes* in Zuid-Frankrijk lijkt een onontwarbare puzzel, o.a. vanwege de enorme variatie in habitus en bloeiwijze, maar ook vanwege de variatie in bloeitijd. Volgens Van Looken (pers. med.) bloeien lokaal al populaties vóór *O. araneola*, over het algemeen de vroegstbloeiende soort van het *sphegodes*-complex.

Gard

Van 27 april tot en met 4 mei werd gekampeerd op een camping in het westelijk deel van het departement Gard, ter hoogte van het dorp Collias. Het dorp ligt aan de rivier de Gardon, die *gorges* heeft

uitgesleten in de vrij lage kalkplateaus. De plateaus zijn niet hoog, maximaal 350 meter. Grote delen zijn met maquis en laag bos begroeid. Het zwak golvende landschap wordt verder voor vee-teelt, akkerbouw en fruitteelt gebruikt. Het gebruik is nog redelijk kleinschalig. Her en der stromen kleine riviertjes naar het oosten en hebben kleine, natuurlijke dalletjes uitgesleten.

Ongeveer zes kilometer naar het westen, vlak voordat de rivier het rivierdal van de Rhône bereikt, ligt Pont du Gard, het wereldberoemde aquaduct uit de Romeinse tijd. Beroemde plaatsen in de regio zijn o.a. Tarascon, Avignon, Nîmes en Uzes. Naast het landschap, de pittoreske dorpen en de schitterende steden, boeide ons hier de natuur. Het dal van de Gardon en aangrenzende plateaus is over een lengte van ongeveer 12 km reservaat. Hier kunnen soorten als aasgier, kleine zilverreiger, bijeneter en bever worden gezien. Ook orchideeën ontbreken niet. Daar wij ons con-

Tabel 4. Overzicht van de gevonden soorten in het departement Gard

Soort	Stadium
<i>Barlia robertiana</i>	bloei - einde bloei
<i>Cephalanthera damasonium</i>	bloei
<i>Cephalanthera longifolia</i>	bloei
<i>Epipactis helleborine</i> f. <i>chlorotica</i>	knop
<i>Epipactis helleborine</i> ssp. <i>helleborine</i>	knop
<i>Epipactis spec.</i>	knop
<i>Himantoglossum hircinum</i>	knop
<i>Limodorum abortivum</i>	knop
<i>Neotinea maculata</i>	bloei
<i>Ophrys apifera</i>	knop - begin bloei
<i>Ophrys araneola</i> vroeg-bloeiend	uitgebloeid
<i>Ophrys araneola</i> laatbloeiend	begin bloei - bloei
<i>Ophrys aurelia</i>	bloei
<i>Ophrys fusca</i> grootbloemig	uit
<i>Ophrys holoserica</i>	begin bloei
<i>Ophrys provincialis</i>	bloei
<i>Ophrys scolopax</i> grootbloemig	bloei
<i>Ophrys scolopax</i> kleinbloemig	bloei
<i>Ophrys sphegodes</i> vroeg-bloeiend	einde bloei
<i>Ophrys sphegodes</i> laat-bloeiend	begin bloei - bloei
<i>Ophrys splendida</i>	bloei
<i>Orchis laxiflora</i>	bloei
<i>Orchis militaris</i>	bloei
<i>Orchis morio</i> ssp. <i>picta</i>	bloei
<i>Orchis purpurea</i>	bloei
<i>Orchis simia</i>	bloei
<i>Orchis ustulata</i> ssp. <i>ustulata</i>	bloei
<i>Platanthera bifolia</i>	bloei
<i>Spiranthes spiralis</i>	rozet

centreerden op de westkant van het departement, hebben wij de soortenrijkere oostelijke helft van het gebied, met de overgang naar de heuvels van de Cevennen laten liggen. Toch hebben wij veel gezien. Hieronder volgt een overzicht van de gevonden soorten:

In 1993 is door Arnassant, Gilbert en Dabonneville een atlas van de orchideeën van de Gard uitgebracht. Uit deze atlas blijkt dat vooral het westelijk

deel van het gebied nog slecht tot matig op orchideeën onderzocht is. In enkele hokken zijn in het geheel geen orchideeën waargenomen. Terecht wordt door de auteurs opgemerkt, dat hier nog heel wat inventarisatiewerk te doen valt. Onze waarnemingen in het voorjaar van 1996 hebben een groot aantal aanvullingen opgeleverd. Tevens hebben wij een nieuwe soort voor het departement Gard gevonden, namelijk *Ophrys holoserica*. Deze soort was nog nooit waargenomen. Wij vonden slechts enkele exemplaren op twee plaatsen in wegbermen. De talrijkste soort was *O. splendida*. Vrijwel overal waar orchideeën voorkwamen, werd deze soort in soms zeer grote aantallen gevonden.

Door het zeer late, koude en natte voorjaar waren sommige soorten erg laat. In dit gebied had het in het voorjaar 21 dagen achter elkaar geregend. De nu weer rustige rivier had zoveel water te verwerken gekregen, dat boomstammen en takken door het woeste rivierwater vele meters hoog langs de oever lagen. Dit was voor de lokale bevolking een ongekende ervaring. Ook tijdens ons verblijf was het relatief koel en nat.

Barlia robertiana

Barlie robertiana was begin mei lokaal nog in volle bloei te vinden. Het koude voorjaar heeft de bloeitijd beslist verlengd. De aantallen van deze soort waren hoog. De planten waren over het algemeen erg fors en eenvormig groenig van kleur.

Epipactis spec.

Op één plaats werden slanke en smalbladige *Epipactis*-planten gevonden. De planten stonden in een vochtig rivierbegeleidend bos. Helaas bloeiden ze niet en kon de naam niet vastgesteld worden. Mogelijk betreft het een standplaatsmodificatie van *E. helleborine*, aangepast aan de vochtige, voedselrijke en zwaar beschaduwde standplaats.

Neotinea maculata

Neotinea maculata was tot dusver alleen in drie hokken in het westelijk deel van het departement Gard gevonden. Wij vonden de soort voor het eerst in het oostelijk deel. Tijdens een wandeling aan de

zuidzijde van de rivier bij Collias werden enige planten gevonden in het struweel op het kalkplateau. De planten stonden mooi in bloei en waren met enige moeite vanaf het pad te zien. Verder onderzoek leverde geen andere vindplaatsen op.

Ophrys araneola

Op de meeste vindplaatsen was *Ophrys araneola* uitgebloeid of bijna uitgebloeid. Opvallend was het voorkomen van planten die nog maar net begonnen te bloeien. Er is in dit gebied duidelijk sprake van twee bloeifases. Op sommige vindplaatsen werden zowel uitgebloeiende of bijna uitgebloeiende planten naast net in bloei komende planten gevonden. Uiterlijk verschilden de planten nauwelijks. Hooguit maakten de bloeiende planten een wat groenere indruk (petalen, sepalen) en waren de bloemen iets groter. Zeer kleine bloemen kwamen echter ook voor. Verschillende bloeifases komen bij meer plantensoorten voor. Dit verschil wordt o.a. veroorzaakt door de hoogteligging, een noordelijker ligging van de vindplaats, lokale klimatologische verschillen en verschillen in de genetische structuur. Dat in bloeitijd verschillende groepen planten echter op dezelfde vindplaats voorkomen, is tamelijk bijzonder.

Ophrys aurelia

Ophrys aurelia is een kleine soort uit het *O. bertolonii*-complex. Net als b.v. *O. drumana*, *dalmatica*, *saratoi* en *catalaunica* zijn het soorten, die duidelijk van *O. bertolonii* afwijken, maar onderling niet altijd grote verschillen vertonen. Deze kleine soorten worden ook gekenmerkt door vrij kleine verspreidingsgebieden binnen het totaalareaal van *O. bertolonii*. *O. aurelia* komt voor vanaf de omgeving van Florence, Parma en Genua (I) tot de departementen Bouches-du-Rhône en Gard in Frankrijk. Over het algemeen heeft de soort een voorkeur voor een smalle strook langs de Middellandse-Zee kust. Dieper het binnenland in lost *O. saratoi* *O. aurelia* af. De vindplaats van *O. aurelia* in het dep. Gard is ongeveer 65 km van de kust gelegen. De reden dat deze vindplaats toch behoorlijk ver het binnenland in ligt, is mogelijk te verklaren door de trechtervormige uitmonding van de Rhônevlakte, die door zijn vlakke karakter war-

me lucht de kans geeft een heel eind het binnenland binnen te dringen. De lage kalkgebergten fungeren dus enigszins als kustgebergte en eilanden. Andere mediterrane soorten zoals b.v. de olijf en *Barlie robertiana* komen ook langs de Rhône een heel eind naar het noorden toe voor.

Ophrys aurelia komt inderdaad ook voor in de Camargue en Crau, alsmede in de kleine kalkgebergtes als La Nerthe. De soort verschilt van *O. bertolonii* o.a. door de brede voet van de stempelholte, de diepe uitsnijding van de lip aan weerszijden van het aanhangsel, de bredere en grotere lip, alsmede de minder duidelijke zadelvorm. Tevens is de vorm van de vlek op de lip variabeler dan bij *O. bertolonii*. De planten maken een robuuste, gedrongen indruk, in tegenstelling tot de slankere en graciele *O. bertolonii*.

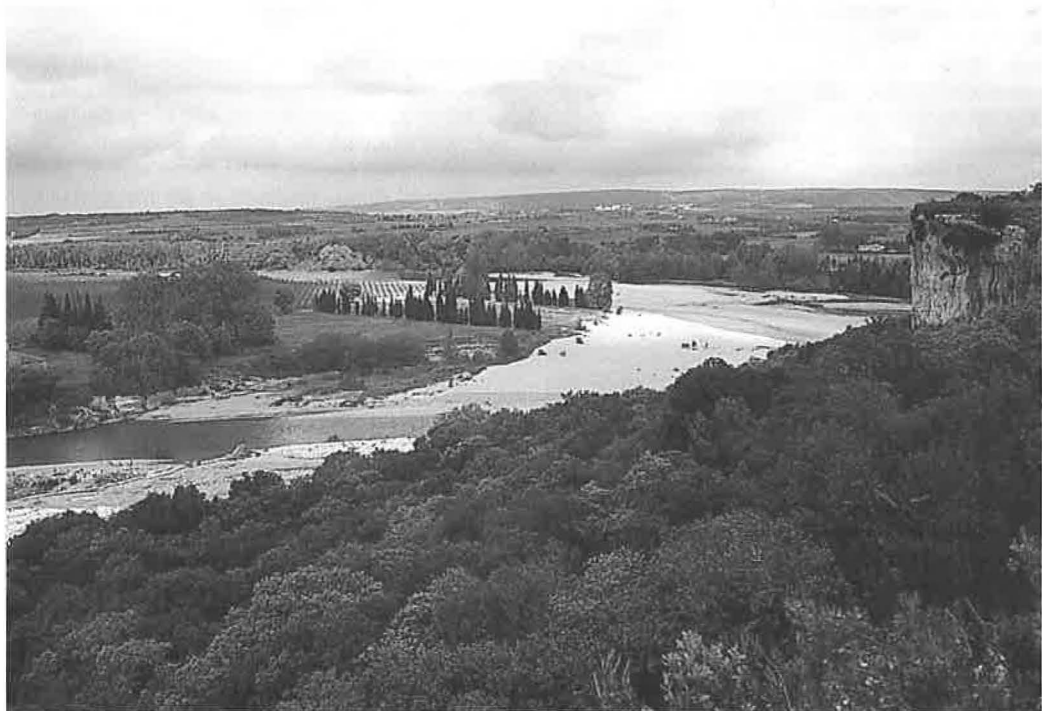
De weinige door ons gevonden planten stonden in een grazige wegberm samen met o.a. de twee vormen van *Ophrys araneola* en met *O. scolopax* en *O. sphegodes*. De planten kwamen eind april net goed en wel in bloei. Naast een mooi exemplaar van *O. aurelia* stond de hybride van deze soort met *O. scolopax*. Volgens de atlas van Arnassant et. al. komt *O. aurelia* in de Gard slechts op twee plaatsen zeer zeldzaam voor.

Ophrys holoserica

Zoals al eerder in dit artikel vermeld, is *Ophrys holoserica* door ons voor het eerst in het departement Gard gevonden. Op twee plaatsen, beide bermen, werd telkens één plant gevonden. Beide planten begonnen net te bloeien. Ze weken niet sterk af van de Midden-Europese planten. Hooguit hadden zij een wat kleinere lip, waarin donkere kleuren overheersten. De liptekening was relatief eenvoudig. Door het regenachtige weer heb ik geen foto's gemaakt.

Ophrys scolopax

Eén van de algemeenste soorten is *Ophrys scolopax*. Werkelijk in vrijwel alle bermen werd de soort talrijk gevonden. Over het algemeen werd *O. scolopax* alleen in de normale, vrij grootbloemige vorm gevonden, de normale variatie in kleur en lip-tekening vertonend. Op enkele plaatsen werden echter net als op veel andere plaatsen in Zuid-

Karakteristiek landschap langs de Gard bij Collias (5-96)

Frankrijk planten met zowel grote als zeer kleine lip gevonden. In andere opzichten verschilden de planten echter niet veel van elkaar, zodat het te ver voert de kleinbloemige planten tot *O. sphegifer* te rekenen.

Ophrys sphegodes

Ook *Ophrys sphegodes* is redelijk vaak door ons waargenomen. De meeste planten waren bijna uitgebloeid, maar net als in het geval van *O. araneola* waren twee bloeifases te onderscheiden. Op twee plaatsen kwamen namelijk laatbloeïende planten voor, die niet sterk van normale *O. sphegodes* verschilden. De vrij bolle lip had een donker roodbruin getinte basiskleur met een smalle gele rand. De tekening bestond uit een wat warrige H en had net als bij *O. provincialis* de neiging aan de bovenzijde wat naar de zijanten uit te lopen. De petalen waren echter smal en groen.

Ophrys splendida

Nog meer dan *Ophrys scolopax* werd *O. splendida* aangetroffen. Ook deze soort kwam vaak in wegbermen voor, vooral op enigszins vochtige plaatsen. *O. splendida* is een soort uit het *O. arachniformis*-complex. De soorten uit dit complex zijn vermoedelijk ontstaan uit kruisingen tussen *O. sphegodes* en een andere partner, zoals *O. holoserica*. *O. splendida* komt alleen voor in een klein aantal Zuid-Franse departementen. De soort bloeit vrij laat, namelijk vanaf begin april tot begin juni.

Op één plaats kwamen enkele duizenden exemplaren in een berm voor. Opvallend waren de vele planten met een sterk afwijkende liptekening en lipvorm. In vrij veel gevallen vertoonden de planten enige gelijkenis met *Ophrys catalaunica* door een smalle lip, waarvan de liptekening was beperkt tot een vrij kleine vlek midden op de lip zonder verbindingen met de lipbasis. Andere planten

vertoonden alleen twee roodkleurige lijnen vanaf de lipbasis naar beneden, zonder verbindingen zoals ook wel eens bij *O. spruneri* voorkomt (Buttler 1986, blz. 211). De opvallendste planten hadden zeer duidelijk geprononceerde bultjes op de lip, wat ik elders bij deze soort nog nooit heb gezien. De lip van deze planten was smal. De tekening bestond uit een smalle, langwerpige H-vorm. Ofschoon de planten het meest verwantschap vertoonden met *O. splendida*, ligt een hybridogene beïnvloeding door *O. scolopax* voor de hand. Mogelijk betreft het hier hybridenzwermen met terugkruisingen naar *O. splendida*. Duidelijke kruisingen werden hier echter niet gevonden, wel op andere vindplaatsen.

Orchis spec.

Van de *Orchis*-soorten werden *O. ustulata* ssp. *ustulata* en *O. purpurea* het meest gevonden. De eerste soort groeit vooral in kleine aantallen op open plekken in de garigue, terwijl *O. purpurea* vooral in wegbermen en in bos werd gevonden. *O. simia* is hier vrij zeldzaam, terwijl *O. laxiflora* op één plaats in een natte weide met tienduizenden tegelijk bloeide. *O. militaris* en *O. morio* ssp. *picta* werden beide slechts met één plant gevonden. De laatste vonden we in een eertijds fraai terrein waarvan o.a. *O. papilionacea* en *lactea* bekend waren. Nu was het een verwaarloosd bos met veel zwerfvuil langs een (te) drukke weg. De enige andere soort die we vonden, was *Ophrys araneola*, ook met één exemplaar.

Slot

Afwijken van veel betreden paden door zeer vroeg in het seizoen op reis te gaan of minder vaak door

orchideeën liefhebbers bezochte gebieden af te zoeken, levert dus duidelijk leuke vondsten op. Tevens geeft het nader bekijken van soorten een beeld van de schier oneindige variatie van sommige soorten. Zonder steeds maar weer nieuwe 'soorten' te willen onderscheiden, is het beslist leuk naar verschillen tussen planten van dezelfde soort te zoeken. Veel soorten zijn niet constant. Het beschrijven van nieuwe, kleine soorten, waarvan de kenmerken ook al niet erg constant zijn, levert weinig nieuwe bruikbare informatie op voor het behoud van soorten. Erkennen dat soorten van plaats tot plaats kunnen variëren (ecologische aanpassingen), geeft aan dat juist de variaties binnen deze soorten het beschermen waard zijn.

Literatuur

- ARNASSANT, S., O. GILBERT en F. DABONNEVILLE. 1993. Atlas préliminaire des orchidées du Gard. Nîmes.
- BUTTLER, K. P. 1986. Orchideen. München.
- DEKKER, H. 1996. Opmerkingen over het bloeitijdstip van orchideeën aan de hand van een vondst van *Barlia robertiana* (Lois.) Greuter op 27 december 1993 bij Ventimiglia (It.). *Eurorchis* 8.
- DELFORGE, P. 1994. Guide des Orchidées d'Europe, d'Afrique du Nord en du Proche-Orient. Lausanne.
- DELFORGE, P., J. DEVILLERS-TERSCHUREN en P. Devillers. 1989. Le groupe d'*Ophrys bertolonii* en Provence et en Languedoc. *Les Naturalistes belges* 70, nr. 3.
- DEVILLERS, P. en DEVILLERS-TERSCHUREN, J. 1994. Essai d'analyse systématique du genre *Ophrys*. *Les Naturalistes belges* 75, supplément.

H. Dekker
Mortonhof 42
7908 AP Hoogeveen